

Ewolucja badań nad wynikami kontaktu językowego w czasie i przestrzeni: wybrane zagadnienia

Alicja Witalisz

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie

1. Wprowadzenie

Języki naturalne nie rozwijają się w izolacji, lecz dzięki kontaktom językowym, które są nieodłącznym elementem ewolucji języka, motorem zmian leksykalnych, semantycznych, składniowych, fonologicznych. Kontakt językowy pojawił się wraz z pojawieniem się języka jako sposobu na komunikowanie się, a jego zasięg nie jest ograniczony terytorialnie ani czasowo. Jest integralną częścią historii społecznej i może być wynikiem przyjaznych bądź wrogich interakcji międzyludzkich, takich jak kontakty kulturowe, wymiana handlowa, wspólne polowanie, dobrowolna migracja, dzielenie zasobów naturalnych, ale też przymusowe migracje, podboje, działania wojenne, kolonizacja, niewolnictwo, zmiana wiary. Kontakt językowy jest wszechobecny, nieustanny i nieunikniony; jest normą, nie wyjątkiem. Ma długofalowe konsekwencje społeczne, polityczne i językowe (Thomason 2001; Matras 2009; zob. też Sapir 1921: 192). Te ostatnie mogą być pozytywne, np. kulturowe zapożyczenia językowe, kreatywność językowa motywowana obcym wpływem, nowe języki, nowa tożsamość etniczna bądź negatywne, takie jak zubożenie lub utrata języka rodzimego, ujednoczenie heteronomicznych odmian języka.

Definiowany zazwyczaj jako „użycie więcej niż jednego języka przez grupę ludzi w tym samym czasie i w tym samym miejscu” (Thomason 2001: 1)¹, kontakt językowy nie jest zależny od pełnej dwu- czy wielojęzyczności użytkowników języka. Współcześnie kontaktu językowego nie warunkuje też ani wspólna przestrzeń geopolityczna, ani bezpośrednia interakcja użytkowników dwóch różnych języków, choć jest to najczęstszy wyzwalacz wymiany międzyjęzycznej.

¹ Wszystkie cytaty z tekstów anglojęzycznych w przekładzie A.W.

Do zaistnienia kontaktu wystarczy jakikolwiek rodzaj komunikacji werbalnej między użytkownikami różnych języków. Najczęściej jeden z języków, cieszący się prestiżem, wywiera wpływ na pozostałe; mamy wtedy do czynienia z kontaktem jednokierunkowym. Najpowszechniejszym wynikiem kontaktu językowego są zmiany w jednym bądź wszystkich językach w kontakcie (Thomason 2001: 10).

W tej pracy skupimy się na jednym z możliwych wyników kontaktu językowego, tj. na zapożyczeniach językowych, które są najczęstszym i szczególnie rodzajem wpływu jednego języka na inny/e. Zapozyczenia językowe powodowane są wielorakimi czynnikami, od potrzeb czysto nominatywnych i funkcji pragmatycznych, przez modę językową, bilingwizm, ekonomię językową, zapożyczenie terapeutyczne (Haspelmath 2009: 50), aż po procesy globalizacyjne, obejmujące także język i sposoby komunikowania się. Zapozyczenie obcych elementów językowych, podobnie jak sam kontakt językowy, jest procesem naturalnym i nieuniknionym. Nie istnieją też żadne ograniczenia ani restrykcje, jeśli idzie o możliwość przejmowania cech jednego języka przez inny (Thomason 2001: 131).

Celem tej pracy jest nie tylko przybliżenie polskiemu czytelnikowi rozwoju badań nad zapożyczeniami językowymi na gruncie europejskim i amerykańskim na przestrzeni ostatniego wieku, lecz przede wszystkim pokazanie, jak założenia teoretyczne i metodologie badawcze dotyczące zjawisk językowych wywołanych wpływem obcym zmieniały się w ostatnim półwieczu wraz z rozwojem nowych nurtów badawczych w językoznawstwie ogólnym oraz opracowaniem nowoczesnych narzędzi elektronicznych wykorzystywanych do rejestrowania i analizy języka. Odnotowanie tego związku jest istotne, ponieważ zależność ta wskazuje na czynniki, jakie miały wpływ na rozwój metodologii badań i ram teoretycznych w obrębie lingwistyki kontaktu oraz uwypukla potrzebę badań interdyscyplinarnych w obrębie językoznawstwa. Studia nad zapożyczeniami jako jednym z rodzajów wyniku kontaktu międzyjęzykowego najlepiej ilustrują opisywaną zależność.

Głównymi wczesnymi centrami badań wpływów międzyjęzykowych były Niemcy oraz Stany Zjednoczone, gdzie powstały najważniejsze prace z zakresu kontaktu językowego, stanowiące podwaliny współczesnej lingwistyki kontaktu. Zważywszy na obecny status języka angielskiego jako języka globalnego, będącego największym dawcą zapożyczeń językowych od ponad siedmiu dekad, połowa przywoływanych w artykule prac dotyczy kontaktu angielszczyzny z innymi językami europejskimi i pozaeuropejskimi. Przytaczana egzemplifikacja materiałowa bazuje głównie na zapożyczeniach angielskich we współczesnej polszczyźnie, jednak poruszane w artykule zagadnienia dotyczące terminologii, technik adaptacyjnych wyrażen obcych czy zmieniającej się metodologii badań elementów zapożyczonych należy odnieść do zapożyczeń językowych w ogóle.

Studia nad zapożyczeniami językowymi mają kilkuwiekową tradycję, począwszy od prac, między innymi, Joachima Campego (1794), Franza von

Miklosicha (1861), Jeana Salverdy de Grave (1906), a na gruncie amerykańskim Williama Whitneya (1881), który postulował opracowanie uniwersalnej skali mierzącej podatność języka na wpływy obce (historię wczesnych badań zob. Bloomfield 1933: 13–15; Winford 2003: 3 i nast.; Clyne 2004: 802). Prowadzone w wielu językach i dla wielu języków prace badawcze z zakresu obcych wpływów językowych przyniosły niezwykle obszerną literaturę, w której omawia się teorię kontaktu językowego, proponuje klasyfikacje zapożyczeń, analizuje sposoby asymilacji pożyczek w języku-biorcy. Już w początkowej fazie badań podkreślano nierozzerwalne związki języka, w tym zapożyczeń językowych, z kulturą społeczności językowej. „Uważne studium zapożyczeń jest interesującym komentarzem na temat historii kultury” (Sapir 1921: 193), a „zapożyczenia kulturowe pokazują nam, czego jeden naród nauczył się od innego” (Bloomfield 1933: 458).

Rozwój badań nad zapożyczeniami jest motywowany przede wszystkim wzmagałą się intensywnością kontaktu językowego powodowaną procesami globalizacyjnymi, rozwojem językoznawstwa jako dziedziny badawczej na przestrzeni ostatniego wieku, jak też stałym i intensywnym rozwojem nowych technologii, wpływającym nie tylko na nieograniczony czasowo i przestrzennie dostęp do informacji, lecz także na rozwój językoznawczych narzędzi badawczych. W kontekście współczesnego kontaktu językowego, na kierunek i rodzaj badań wpływ ma też coraz lepsza znajomość języka angielskiego, skłaniająca użytkowników języków zapożyczających do coraz łatwiejszej akceptacji zapożyczeń angielskich, zabaw z językiem, których wynikiem są wyrażenia i zjawiska językowe nieujęte w klasycznych typologiach.

Kierunek rozwoju badań nad zapożyczeniami językowymi wyznacza kilka czynników, z których najważniejszy to rozwój myśli językoznawczej w XX w. Badania zapożyczeń wzięły swój początek w językoznawstwie historycznym, a ich rozkwit nastąpił w pierwszej połowie XX w., kiedy to przyjęły perspektywę strukturalną. Pojawiające się nowe nurty badawcze w drugiej połowie XX w. zostają wykorzystane w lingwistyce kontaktu i zaadaptowane do badań zapożyczeń. Śledząc postęp badań nad zapożyczeniami, odzwierciedlony w różnych ich ujęciach teoretycznych, zmieniającej się metodologii badań oraz heterogeniczności terminologii, łatwo zauważyć, że zbiega się on z dwudziestowiecznym rozwojem językoznawstwa jako dyscypliny badawczej.

Tradycyjnie obce elementy leksykalne rozpatrywano jako osobne byty, wyizolowywane z kontekstu i odłączone od użytkownika języka. Sformułowanie „język zapożycza...” było nader częste w literaturze dotyczącej kontaktu językowego. Wraz z rozwojem badań zaczęto zwracać uwagę na aktywną rolę użytkownika języka w procesie zapożyczania, który spełnia potrzeby nominacyjne. W najnowszych badaniach podejmuje się analizę funkcji pragmatycznych, jakie zapożyczenia obce pełnią w konkretnych aktach komunikacyjnych; elementu

zapożyczonego nie izoluje się od kontekstu wypowiedzi czy grupy użytkowników. Podejmuje się próby spojrzenia na zapożyczenia językowe przez pryzmat świadomych wyborów leksykalnych oraz sposobu postrzegania świata przez użytkowników języka biorcy, a także procesów myślowych zachodzących w ich umysłach podczas procesu zapożyczania, czyli przejmowania obcych słów, znaczeń, form, funkcji pragmatycznych i włączania ich do własnego repertuaru językowego.

Do badań ilościowych, wciąż ważnych, lecz coraz łatwiejszych, bo prowadzonych z wykorzystaniem narzędzi elektronicznych, dochodzą badania jakościowe, które obecnie dotyczą nie tylko formalnego aspektu zapożyczeń, ale także ich wariacji i funkcji w języku. Choć tradycyjna manualna ekscerpcja zapożyczeń wciąż jest najbardziej efektywnym sposobem ich pozyskiwania, prowadzone są intensywne prace nad możliwościami automatycznej identyfikacji elementów obcego pochodzenia w korpusie elektronicznym. Zmieniająca się w czasie metodologia badań koreluje zatem ściśle z rozwojem nowych technologii pozwalających na nowo badać języki naturalne, w tym zapożyczenia międzyjęzykowe.

Ogólnie rzecz ujmując, w ciągu ostatniego półwiecza europejskie i amerykańskie podejście do badania zapożyczeń językowych, tradycyjnie leksyko-graficzne, strukturalne i wykorzystujące Saussure'owski model związku formy i znaczenia, ewoluowało od analizy i opisu o charakterze głównie formalnym, ilościowym i typologicznym do próby przyjęcia nowych rozwiązań wykorzystujących ustalenia teoretyczne i modele badawcze nowych subdyscyplin językoznawstwa, które rozwinęły się w drugiej połowie dwudziestego wieku: pragmatyki, językoznawstwa korpusowego, językoznawstwa kognitywnego. W dalszej części artykułu przedstawimy w sposób możliwie syntetyczny zmiany w charakterze badań nad zapożyczeniami językowymi na przestrzeni ostatnich kilkudziesięciu lat, dotyczące zarówno ujęć teoretycznych, jak i metodologii badań oraz wynikającą z tych zmian rozbudowę terminologii.

2. Rozwój badań i intensywność kontaktu a terminologia

Klasyczne typologie zapożyczeń językowych, uwzględniające niemal wyłącznie pożyczki w obrębie leksyki, powstały w połowie XX w. (Betz 1949; Haugen 1950, 1956; Weinreich 1953). Cytowani autorzy różnią się co do szczegółów, jednak proponowane przez nich klasyfikacje zapożyczeń pokazują, że metody przejmowania obcych elementów językowych są podobne w różnych językach. Zasadniczo wyróżnia się kilka głównych typów zapożyczeń czy technik adaptacyjnych obcych wyrażań, tj. zapożyczenia właściwe, zaadaptowane na różnych poziomach

języka (np. pol. *dżinsy* < ang. *jeans*, *leasing* < ang. *leasing*) bądź niezaadaptowane (np. pol. *selfie* < ang. *selfie*, *party* < ang. *party*), oraz kilka rodzajów kalk językowych, np. kalki strukturalno-semantyczne (np. pol. *przeglądarka* < ang. *browser*, *gabinet cieni* < ang. *Shadow Cabinet*, *wychodzić z szafy* < ang. *to come out of the closet*), kalki/zapożyczenia semantyczne (np. *chmura* [w internecie] < ang. *cloud*, [sklep] *flagowy* < ang. *flagship*), półkalki (np. *e-książka* < ang. *e-book*, *ospa party* < ang. *pox party*, *skraść show* < ang. *to steal the show*). Wyraźnie widać tu redukcję stopnia obcości zapożyczenia, poczynszy od niezaadaptowanych zapożyczeń właściwych, zbudowanych z materiału genetycznie obcego i nieodmiennych, poprzez zapożyczenia właściwe zaadaptowane formalnie do systemu fonologicznego, ortograficznego i morfologicznego języka-biorcy, następnie półkalki, zbudowane częściowo z materiału rodzimego, częściowo obcego, po kalki, których budowa formalna nie zdradza pochodzenia obcego. W pewnym zakresie typologie te bazowały na odkryciach poprzedników (np. Sandfeld-Jensen 1912; Wellander 1917–1928)²; były też wielokrotnie adaptowane, wzbogacane i rozbudowywane (zob. np. Duckworth 1977: propozycja ekwiwalentów terminologicznych niemiecko-angielskich; Gómez Capuz 1996: ujęcie zapożyczeń pragmatycznych i morfologicznych; Pulcini et al. 2012: włączenie pseudozapożyczeń; w polskich badaniach: Witalisz 2015, 2016; Zabawa 2017: uwzględnienie różnych zjawisk językowych powodowanych wpływem obcym, nowe propozycje terminologiczne poparte analizowanym materiałem). Zasadniczo jednak trzon tych klasyfikacji, zgodnych z lub w całości opartych na Haugenowskiej dychotomii importacja–substytucja morfemowa pozostaje niezmienny.

Propozycje nowych czy raczej wzbogaconych klasyfikacji zapożyczeń, a więc i nowej terminologii, mają zasadniczo dwa źródła. Jednym z nich jest przyjęcie przez badaczy kontaktu nowatorskich w swoim czasie sposobów postrzegania zjawisk związanych z rozumieniem, użyciem i przetwarzaniem języka. Drugim równie istotnym źródłem jest intensywność kontaktów językowych oraz kreatywność użytkowników języka zapożyczającego, której skutki językowe wymuszają uzupełnianie istniejących typologii o nowe rozwiązania terminologiczne.

Propozycje pragmatyków formułowane od lat 60. XX w. zwróciły uwagę lingwistów kontaktu na wagę kontekstu w akcji komunikacyjnym, co spowodowało zmianę podejścia niektórych badaczy zapożyczeń do istoty procesu zapożyczania

² Warto w tym miejscu zadość uczynić wczesnemu polskiemu przyczynkowi do badań nad zapożyczeniami, który mógł być nieznanym zachodnioeuropejskim i amerykańskim badaczom, zob. typologię zapożyczeń Stanisława Szobera z 1929 roku, w której autor wyróżnia zapożyczenia: leksykalne [tj. właściwe], słowotwórcze [rodzime derywaty o morfemach różnojęzycznych], etymologiczne [dzisiejsze kalki strukturalne] oraz semantyczne (1929: 25–30). Jest to klasyfikacja niemal tożsama z późniejszymi, a określanymi dzisiaj jako klasyczne, typologiami Einara Haugena, Uriela Weinreicha i Wernera Betza.

oraz analizy leksemów przejmowanych z języka obcego. Odrzucając postrzeganie zapożyczonych wyrażeń jako jednostek wyizolowanych z kontekstu, przyjęli zorientowane pragmatycznie podejście do badania zapożyczeń jako części aktu komunikacyjnego, zwracając tym samym uwagę na autentyczny kontekst użycia zapożyczonego słowa. Jednym z pierwszych badaczy kontaktu, który dostrzegł wagę kontekstu i włączył perspektywę pragmatyczną do studiów na zapożyczeniach językowymi był australijski uczyony Michael Clyne (1972: 107–110), który prawdopodobnie jako pierwszy wprowadził termin „zapożyczenie pragmatyczne” do typologii wyników kontaktu językowego. Konieczność analizowania elementów zapożyczonych z perspektywy ich autentycznego użycia w języku-biorcy motywował różnicami w dyskursie między językami, mogącymi powodować konflikt komunikacyjny. Zrytualizowane akty komunikacyjne typowe dla jednego języka, w których użytkownicy tego języka mają określone oczekiwania co do wymiany ról i przekazywania oraz rozumienia treści, mogą nie sprawdzić się w innym języku z powodu odmiennej pragmatyki wyrażenia pozornie ekwiwalentnego. Intencje użytkownika mogą zostać niewłaściwie zinterpretowane z powodu braku ekwiwalencji pragmatycznej wyrażeń w różnych językach (por. niem. *Danke* i pol. *Dziękuję* z ang. *Thank you*, z których tylko ostatnie jest odpowiedzią pozytywną na ofertę).

Zapożyczane wyrażenia o wyraźnej funkcji pragmatycznej mogą obejmować znaczniki dyskursu, rutynę językową, z góry ustalone segmenty dyskursu (Clyne 1972: 98–99, 107; zob. też Prince 1988). Ilustracją tej „pragmatycznej interferencji” w wypadku zapożyczeń są na przykład w językach romańskich wł. *bene* / hiszp. *bien/bueno* oraz wł./hiszp. *Sí?*, które są kalkami semantycznymi, odpowiednio, angielskiego *Well*, używanego typowo jako wstęp do odpowiedzi na pytanie, i angloamerykańskiego *Yes?*, wymawianego w momencie odbierania telefonu (Gómez Capuz 1997: 91–92). Zapożyczoną rutynę językową ilustruje też stosunkowo nowe hiszpańskie wyrażenie *damas y caballeros*, będące „kalką pragmatyczną” ang. *ladies and gentlemen* (Gómez Capuz 1997: 92). Polskimi przykładami zapożyczeń o ustalonych funkcjach pragmatycznych są zapożyczone bezpośrednio bądź skalkowane wyrażenia angielskie, np. pol. *sorry* [częściowo rozbieżne pragmatycznie z pol. *przepraszam*] (< ang. *sorry*), *Jak mogę pani/panu pomóc?* [w kontekście sklepu/firmy usługowej] (< ang. *How can I help you?*), [dostawa] *od drzwi do drzwi* (< ang. *from door to door* [delivery]), *Milego dnia!* (< ang. *Have a nice day!*), jak też zapożyczone z angielszczyzny wulgaryzmy o słabszej sile illokucyjnej w języku biorcy. Te semantycznie przejrzyste i pragmatycznie wyspecjalizowane zapożyczenia stały się częścią dyskursu języka-biorcy i są używane w dokładnie określonych kontekstach, które odpowiadają aktom komunikacyjnym w języku źródle.

Współczesne badania funkcji pragmatycznych adoptowanych wraz z zapożyczanymi wyrażeniami rozszerzyły swój zakres o inne typy wyrażeń pragmatycznych:

wtrącenia, wykrzyknienia, wokatywy, markery grzeczności, intonację, zjawiska parazytyczne (zob. np. Onysko, Winter-Froemel 2011; Winter-Froemel, Onysko 2012; Andersen 2014; Andersen, Furiassi, Mišić Ilić 2017; Peterson, Fägersten 2018). Zapożyczenia pragmatyczne pojmowane są obecnie jako przejmowanie funkcji pragmatycznych zapożyczonych wyrażen językowych przez język-biorcę. Nie są one zwykle ujmowane w typologiach zapożyczeń w obrębie leksyki języka, być może dlatego, że nie stanowią kolejnej kategorii formalnej. Są raczej cechą komplementarną wobec dobrze znanych typów zapożyczeń, takich jak zapożyczenia właściwe czy kalki różnych typów. Tak więc pol. *sorry* (zapożyczenie właściwe) czy *Milego dnia!* (kalka) noszą też cechy zapożyczenia pragmatycznego spełniającego określone funkcje komunikacyjne. Do innego aspektu badań funkcji pragmatycznych zapożyczeń, które koncentrują się na szczegółowej analizie korpusowej pojedynczych autentycznych aktów komunikacyjnych, wrócimy w dalszej części artykułu.

Klasyfikacje zapożyczeń językowych w obrębie leksyki przyjmują różny stopień szczegółowości w zależności od badacza i są wyrazem dążenia do możliwości opisu coraz to nowych zjawisk językowych powodowanych intensywnością kontaktów językowych oraz kreatywnością użytkowników języka-biorcy. Wychodząc od klasycznej triady (Haugen 1950) obejmującej zapożyczenia właściwe (*loanwords*), kalki strukturalne i semantyczne (*loanshifts*) oraz półkalki (*loanblends*), badacze wyróżniają także słowa zamienniki, zazwyczaj nie ujmowane jako zapożyczenia *per se*, gdyż nie posiadają one formalnego etymonu, a są jedynie inspirowane obcym wpływem (np. pol. *zaplecze intelektualne* < ang. *think tank*, *oprogramowanie* < ang. *software*). Niezwykła siła oddziaływania angielszczyzny na języki europejskie uwydatnia się obecnie w tworzeniu pseudoanglicyzmów przez użytkowników języka, dla których angielski nie jest językiem ojczystym (zob. np. Filipović 1985; Kirkness 2001; Furiassi 2003, 2010; Balteiro 2011; Campos 2011). Pseudoanglicyzmy to „autonomiczne formacje, które przypominają słowa angielskie, ale w angielszczyźnie nie występują” (Furiassi 2003: 123), np. hiszp./fr. *footing* (*foot* ‘stopa’ + *-ing*, por. ang. *jogging*), wł. *antidoping* / pol. *anty doping* (por. ang. *dope test*), pol. *before party* (przez analogię z ang. *after party*), niem. *Handy* ‘telefon komórkowy’ (por. przym. ang. *handy* ‘podręczny’). Choć językoznawcy nie są zgodni co do rozumienia i zakresu terminu pseudozapożyczenie, jednostki takie są powszechnie obecne w językach europejskich, np. hiszp./niem./pol.//wł. *happy end* (por. ang. *happy ending*), hol./isl./niem./pol.//wł.//ros. *mobbing*//*моббинг* ‘szykanowanie pracownika’ (*mob* ‘oblegać, tłum’ + *-ing*, por. ang. *mobbing* ‘gromadzenie się dużej liczby fanów wokół celebryty’, FD).

Warto podkreślić, że tradycyjne rozumienie zapożyczeń, wciąż obecne w wielu pracach, obejmuje jedynie leksem jedno- lub kilkuwyrazowy, a kluczowym elementem wczesnych definicji zapożyczeń językowych, niezależnie od języka

badań, jest „wyraz” bądź „słowo” (które zostało przejęte z języka obcego bądź dialektu). Współczesne prace o charakterze przeglądowo-typologicznym dowodzą, że w całej historii badań nad zapożyczeniami lingwiści kontaktu koncentrują się głównie lub wyłącznie na zapożyczonych leksemach (np. Haspelmath 2009). Podejście takie nie dziwi, gdyż zapożyczenia w obrębie leksyki języka są najczęściej występującym rodzajem obcych wpływów językowych. Jednak intensywność kontaktu językowego i rozwój badań w zakresie zapożyczeń przyczyniły się do rozszerzenia zakresu pojęciowego terminu „zapożyczenie”, który współcześnie definiowany jest znacznie szerzej, jako obcy „element językowy” (np. EJO: 668), co szczególnie znajduje uzasadnienie w najnowszej warstwie anglicyzmów, nieograniczonych wyłącznie do leksemów czy znaczeń.

Poza zapożyczeniami w obrębie leksyki języka, we współczesnych badaniach wyróżnia się szereg zjawisk będących następstwem intensywnego kontaktu angielszczyzny z językami świata. Zjawiska te obejmują zapożyczenia w obrębie słowotwórstwa i składni, zasad ortograficznych, cech fonologicznych, wspomnianych już funkcji pragmatycznych. Intensywny kontakt z angielszczyzną skutkuje rozwojem i wzrostem produktywności rodzimych procesów słowotwórczych, w których wykorzystuje się inspirowane angielszczyzną bądź przejęte środki słowotwórcze. Zapożyczenia strukturalne ilustruje przejmowany przez współczesną polszczyznę typowo germański model słowotwórczy tworzenia złożzeń, np. pol. *Miłosz Festiwal*, *Góral Burger*, *Salwator Tower*, zjawisko odnotowane także w innych językach słowiańskich. Słabo produktywne w procesie nominacyjnym w porównaniu z angielszczyzną polskie procesy słowotwórcze, takie jak kontaminacja, ucięcie czy akronimizacja, ożywają pod wpływem angielszczyzny, por. np. pol. *Pol(e)xit*, utworzony przez analogię z ang. *Brexit* i *Grexit*, pol. *wykon*, *manifa*, *komp* oraz popularne w korespondencji elektronicznej młodzieży np.: *zw* (zaraz wracam), *crb* (co robisz), *jtr* (jutro). Zapożyczenia graficzne to przejmowany głównie w języku młodzieży typowy dla angielszczyzny zapis ortograficzny, np.: *qultura*, *kooltura*, *jush*. Wraz z leksykalnymi zapożyczeniami właściwymi przejmowane są obce polszczyźnie zbitki dźwiękowe, które można uznać za zapożyczenia fonetyczne, por. np. zlepek dźwięków /tʃ/ i /i/ w pol.: *chipsy* (< ang. *chips* /tʃɪps/), lub /t/ i /i/ w pol. *grill* (< ang. *grill* /grɪl/). Szczególnie częste w polskiej reklamie jest wzorowanie form adresatywnych na ang. *you*, interpretowanym przez twórców reklam jako zwrot nieformalny, i zwracanie się do polskich odbiorców zaimkami *ty* i *wy*. Produktywne stają się zapożyczenia morfologiczne pochodzenia angielskiego, np. pol. *e-*, *-gate*, *-ing*, kreatywnie wykorzystywane w formacjach hybrydalnych, które są tworzone na zasadzie analogii z angielskimi wyrażeniami, np. pol. *e-urząd*, *Okęcie gate*, *szafing* ‘spotkanie w celu wymiany ubrań z innymi’ (więcej przykładów w Witalisz 2016).

Obecnie kierunek badań nad zapożyczeniami wyznacza także silny wpływ języka angielskiego obserwowany na całym świecie (zob. np. Tyson 1993; Görlach 2001, 2002; Hu 2004; Furiassi et al. 2012; Li et al. 2016; Imamura 2018), wyzwalający wspieraną obcym wpływem oraz coraz lepszą znajomością angielszczyzny kreatywność użytkowników języka zapożyczającego. Kombinacja tych dwóch czynników prowadzi do powstawania innowacji językowych niedających ująć się w skomponowane kilka dekad temu typologie zapożyczeń językowych. Nowe techniki radzenia sobie z potrzebami nominatywnymi, wykorzystujące obce modele językowe, przynoszą nowe wzorce zapożyczeń angielskich, a wraz z nimi propozycje nowych terminów. W nowszych polskich badaniach spotykamy się zatem z propozycjami terminologicznymi, takimi jak: półkalka niedokładna, np. pol. *dwuklik* < ang. *double-click* ‘dosł. podwójny klik’ (por. *semi-rendition* w Zabawa 2017: 68), zapożyczenie semantyczne związane będące wynikiem elipsy kalki strukturalnej, np. pol. *szczyt* < *spotkanie na szczycie* < ang. *summit meeting* (Witalisz 2015: 219), zamiennik semantyczny, np. pol. *ściągać* [dane] na wzór relatywnie nowego ang. *to download* (zob. terminologię zapożyczeń w ujęciu diachronicznym w Witalisz 2020a).

3. Korpus jako przestrzeń badawcza: od słownika do przestrzeni publicznej i wirtualnej

Na rozwój badań nad zapożyczeniami i zmianę charakteru pracy badacza kontaktu językowego niebagatelny wpływ miał przełom cyfrowy w drugiej połowie XX wieku. Nowe osiągnięcia technologiczne w obszarze dygitalizacji danych językowych stworzyły nowe perspektywy badawcze, lecz i nowe wyzwania. Jednym z pierwszych kroków poczynionych w erze przedcyfrowej w kierunku językoznawstwa korpusowego był ręcznie skompilowany korpus w wersji papierowej przez zespół Randolpha Quirka w założonym specjalnie w tym celu w Londynie centrum badawczym The Survey of English Usage w 1959 r. Stworzenie korpusu języka opartego na nagraniach autentycznych tekstów wzbudziło zainteresowanie opartą na korpusie analizą autentycznych faktów językowych. Pierwszym korpusem komputerowym, wielkości miliona słów pochodzących z różnych gatunkowo tekstów, był *Brown Corpus* stworzony przez W. Nelsona Francisa i Henry’ego Kučerę w latach 60. XX w. w Stanach Zjednoczonych (Kučera, Francis 1967). Rozwój cyfrowej technologii komputerowej w końcu XX w. pozwolił na opracowanie narzędzi do automatycznego przetwarzania danych językowych oraz na automatyczną kompilację korpusów językowych.

Korpus jako przestrzeń badawcza był wykorzystywany przez lingwistów kontaktu niemal od początku badań, jednak we wczesnych badaniach przybierał on formę określonych rozmiarów tekstów literackich, prasowych, dzienników, listów, zasłyszanej interakcji słownej (zob. np. Velten 1930; Betz 1949; Haugen 1953; Gneuss 1955), i tę formę korpusu wykorzystuje się do dzisiaj, choć obecnie zazwyczaj używa się jej wersji zdigitalizowanej. W studiach zapożyczeń z drugiej połowy XX w. językoznawcy kontaktu poddawali analizie słowniki wyrazów obcych bądź języka ogólnego, komponując listy zapożyczeń w nich zaświadczonych (zob. np. Mańczak-Wohlfeld 1987, 1988; Görlach 2001). W badaniach współczesnych wykorzystuje się narzędzia językoznawstwa korpusowego, a korpus to elektroniczny zbiór danych językowych o różnej, często znacznej objętości materiału (zob. iWeb zawierający 14 miliardów słów; Davis, Kim 2019), pochodzącego z wielorakich i zróżnicowanych gatunkowo, odmianowo i formalnie źródeł. Jest to narzędzie niezbędne do wiarygodnych badań empirycznych obejmujących analizę formalną i semantyczną uprzednio zidentyfikowanych zapożyczeń.

Nowoczesne elektroniczne wyszukiwarki korpusowe są wyposażone w skuteczne i wygodne narzędzia weryfikacji i systematycznej analizy różnorodnych cech zapożyczeń językowych, takich jak frekwencja zapożyczenia w czasie i określonym typie tekstu, techniki i procesy adaptacyjne, rozwój semantyczny, potencjał derywacyjny, współlistnienie różnych typów zapożyczeń, kolokacyjność czy data pierwszego pojawienia się zapożyczenia w danym języku³. Szczególnie istotna jest możliwość zbadania frekwencji obcego elementu językowego, co pozwala na niewłączanie do listy zapożyczeń tych obcych wyrażen, które mogły pojawić się w języku zapożyczającym jako cechy idiolektalne, a więc nieobecne w świadomości językowej danej grupy społecznej. Trzeba jednak podkreślić, że wszystkie te możliwości badawcze są bezpośrednio zależne od uprzedniej manualnej identyfikacji zapożyczenia przez badacza kontaktu. Wyszukiwarki elektroniczne pozwalają jedynie, jak dotychczas, weryfikować wcześniej przewidziane cechy uprzednio dostrzeżonych elementów obcych.

Pomimo szybko postępującego postępu technologicznego, identyfikacja zapożyczeń obcych, która jest największym wyzwaniem dla badacza kontaktu językowego i zarazem punktem wyjścia w analizie adaptacji i użycia elementów obcych, wciąż pozostaje zadaniem badacza i zależy od opartych na wiedzy i doświadczeniu ludzkich umiejętności, wciąż niezastępowalnych przez sztuczną inteligencję. Nowoczesne korpusy, niezależnie od ich rozmiaru czy zaawansowania technologicznego, wciąż nie oferują gotowych i efektywnych narzędzi do

³ Warto w tym miejscu przywołać prace Jana Wawrzyńczyka, twórcy polskiej „leksykografii chronologicznej” (zob. np. Wawrzyńczyk 2008: 7), który właśnie w elektronicznych korpusach oraz w fotocytatografii dawnych „bezcennych dokumentacyjnie druków” upatruje rozwiązania problemu datacji innowacji językowych, w tym zapożyczeń. Zob. też Bogusławski, Wawrzyńczyk 1993.

automatycznej identyfikacji zapożyczeń obcych, co potwierdza Mark Davies⁴, twórca największych korpusów języka angielskiego, hiszpańskiego i portugalskiego. W próbach tworzenia narzędzi, które zautomatyzowałyby proces identyfikacji zapożyczeń angielskich w tekście, wykorzystuje się manualną ekstrakcję najbardziej typowych dla języka-źródła dwu- i trójgramów, różnice w ortografii między językami w kontakcie, algorytmy typowości grafemów, regularność procesów słowotwórczych, a także metodologie oparte na wykorzystaniu słowników i uczenia maszynowego (zob. np. Furiassi, Hofland 2007; Renouf 2007; Furiassi 2008; Andersen 2011, 2012; Losnegaard, Lyse 2012).

Podejmowane próby są (częściowo) skuteczne w wypadku jednego tylko typu zapożyczeń obcych, tj. niezaadaptowanych zapożyczeń właściwych, których zachowana obcość formalna ułatwia ich automatyczną identyfikację (co jest także zasadą w tradycyjnej manualnej ekscerpcji zapożyczeń). Dotychczas podjęte próby nastawione są na automatyczne wyszukiwanie w nieanglojęzycznych korpusach elektronicznych jednostek pochodzenia angielskiego. Prawdziwym wyzwaniem dla językoznawców korpusowych i specjalistów IT jest opracowanie takich narzędzi do przetwarzania danych, które byłyby w stanie rozpoznać w tekście zapożyczenia ukryte o postaci zapożyczeń semantycznych i kalk językowych, zbudowanych z rodzimego materiału językowego.

Badania zapożyczeń wspomagane korpusem i jego narzędziami są niezwykle przydatne w weryfikacji różnorodnych cech i wieloaspektowej analizie użycia zapożyczeń obcych, jednak dostępne narzędzia nie są wystarczająco zaawansowane, aby przeprowadzać automatyczne czy półautomatyczne analizy semantyczne i strukturalne zapożyczeń obcych (szczegóły zob. Mańczak-Wohlfeld, Witalisz 2019). Trudności w automatycznej identyfikacji zapożyczeń powodowane są, między innymi, przez zjawiska językowe homonimii i polisemii⁵ oraz brak narzędzi do weryfikacji produktywności obcych wzorców słowotwórczych. „[J]eśli idzie o semantyczne i pragmatyczne anotacje znaczenia w kontekście, w szczególności w dużych korpusach, zadowalające narzędzia nie zostały jeszcze opracowane” (Lewandowska-Tomaszczyk, Wilson 2018: 179).

⁴ Dyskusja po wykładzie plenarnym Marka Daviesa podczas *X International Conference on Corpus Linguistics*, Cáceres, Hiszpania, 9–11.05.2018. Zob. <https://www.english-corpora.org/davies/> (dostęp 10.03.2021).

⁵ Na przykład nie jest możliwe otrzymanie osobnych konkordancji dla zapożyczeń właściwych, które są zbieżne formalnie (homonimiczne) z rodzimymi leksemami (por. pol. *baby* ‘kobiety’ i ang. *baby* ‘dziecko’), ani dla idiomatycznych kalk strukturalno-semantycznych, które są homonimiczne do rodzimych nieidiomatycznych fraz składniowych (por. pol. *gorący ziemniak* i pol. *gorący ziemniak/kartofel* < ang. *hot potato* ‘trudna sprawa, której podjęcie się może oznacza przykre konsekwencje’ FD), ani dla zapożyczeń semantycznych zbieżnych formalnie z materiałem rodzimym (por. pol. *ciasteczka* i pol. *ciasteczka* [internetowe] < ang. *cookies*).

Współcześnie na gruncie polskim do badań korpusowych zapożyczeń wykorzystuje się ogólnie dostępne korpusy elektroniczne (NKJP, Monco) bądź w wypadku badań zapożyczeń w socjolektach odautorskie korpusy kompilowane na potrzeby konkretnego badania. Zalet Narodowego Korpusu Języka Polskiego, takich jak jego rozmiar, różnorodność gatunkowa oraz rozbudowane narzędzia przydatne w weryfikacji i analizie zapożyczeń, nie można jednak wykorzystać w badaniach najnowszej warstwy zapożyczeń, to jest tych, które pojawiły się w polszczyźnie po 2012 roku, ponieważ nie jest on uaktualniany. Weryfikacji najnowszych zapożyczeń służy nieco mniej zaawansowana wyszukiwarka korpusowa Monco, która przegląda zasób tekstów pochodzących z polskich portali, na bieżąco uaktualniany w sposób automatyczny w oparciu o setki stron internetowych. Należałoby zatem postulować aktualizację dobra narodowego, jakim jest NKJP.

Przy okazji warto wspomnieć, że metodologie językoznawstwa korpusowego, jak i możliwości technologiczne przyczyniają się do rozwoju badań zapożyczeń, a konkretnie anglicyzmów, używanych w językach specjalistycznych oraz w socjolektach grup społecznych i subkultur, dotychczas skąpo pod tym kątem zbadanych (wśród polskojęzycznych prac zob. np. Zabawa 2017; Cierpich 2019; Górnicz 2019; DELiIP 2019). Badania takie są istotne z punktu widzenia rozwoju leksyki języka, ponieważ zapożyczenia, które przeniknęły do polskich profesjolektów i socjolektów różnych grup społecznych z czasem mogą przenikać do języka niewyspecjalizowanego, ogólnego, tak jak to ma miejsce w wypadku terminów np. informatycznych, ekonomicznych, sportowych, kosmologicznych czy związanych z socjolektem mniejszości seksualnych, np. pol. *pendrive*, *e-mail*, *HDMI*, *outsourcing*, *lepka podłoga* (< ang. *sticky floor*), *gra fair* (< ang. *fair play*), *jogging*, *peeling*, *wellness*, *gej* (< ang. *gay*), *tęczą* ‘symbol społeczności LGBT+’ (< ang. *rainbow*) stanowią skromną jedynie ilustrację. Zmiany w liczbie, rodzaju i proporcji pól semantycznych wzbogacanych pod obcym wpływem najlepiej ilustrują i rosnącą liczbę zapożyczeń, i intensywność kontaktu angielszczyzny z językami europejskimi, co przekłada się na ciągły rozwój badań i metodologii badawczych.

Narzędzia językoznawstwa korpusowego zaczynają mieć zastosowanie w kompilacji słowników zapożyczeń obcych, tradycyjnie nieopartych na korpusie we współczesnym rozumieniu. Pozytywnym aspektem wykorzystania korpusów elektronicznych w leksykografii jest, między innymi, ograniczenie selektywności w doborze wariantów formalnych zapożyczeń, która jest warunkowana źródłami wykorzystywanymi przy budowie słownika oraz stopniem puryzmu językowego leksykografa. W kontraście do słowników tradycyjnych obszerne korpusy elektroniczne, gatunkowo heterogeniczne i zawierające teksty o różnym stopniu formalności, nie są ukierunkowane na kształtowanie czy wzmacnianie normy językowej. Są zatem odpowiednim źródłem autentycznego materiału leksykalnego. Analiza

frekwencji zapożyczeń w obszernych i zróżnicowanych korpusach pozwala też uniknąć włączania do słowników zapożyczeń, które dawno wyszły z użycia.

We współczesnych badaniach wyników kontaktów językowych, pomimo niedoskonałości dostępnych narzędzi, analiza oparta na korpusach elektronicznych stała się standardem, niezależnie od tego, czy są to obszerne, wielogatunkowe i różnoodmianowe korpusy narodowe, czy mniejsze objętościowo zbiory tekstów tworzone przez indywidualnych badaczy kontaktu. Analiza neologizmu uznanego przez badacza za potencjalne zapożyczenie nie odbywa się dzisiaj bez udziału narzędzi elektronicznych i korpusów językowych. Wyniki wspomaganych korpusem badań zapożyczeń są w dużej mierze „oparte na korpusie” (*corpus-based*, Tognini-Bonelli 2001: 67), co oznacza, że uważnie zaprojektowane zapytania są w istocie wyrażeniem hipotez badawczych dotyczących różnych aspektów formalnych i semantycznych zapożyczeń obcych. Źródłem hipotez jest świadomość językowa badacza, obejmująca, między innymi, znajomość cech gramatycznych (w tym fonologicznych i morfologicznych) języka-biorcy, potencjalnych procesów słowotwórczych, typów zapożyczeń oraz wariantów regionalnych języka. Wspomagane korpusowo badania semantyki oraz niektórych formalnych aspektów zapożyczeń wymagają dalszego postępu w rozwoju narzędzi do automatycznego rozpoznawania zjawisk językowych związanych z polisemią i homonimią.

Warto też przypomnieć, że dla badacza kontaktu językowego korpusem, a zarazem źródłem ekscerpcji najnowszych zapożyczeń jest nie tylko tekst prasowy, medialny czy zbiór tekstów w formie elektronicznej w postaci blogów i czatów. Wciąż pozostaje nim przestrzeń publiczna (reklama, podsłuchana w tramwaju rozmowa, szyld, znak drogowy, taki jak pol. *K+R*, *Pocałuj i Jedź* < ang. *K + R*, *Kiss and Ride*), która często jest pierwszym zaświadczeniem zapożyczenia.

4. Kognitywno-onomazjologiczne ujęcia zapożyczeń Badania oparte na uzusie

Tradycyjna ekscerpcja i typowo strukturalna analiza zapożyczeń językowych, jak też badania ilościowe są współcześnie stopniowo uzupełniane bądź, w wypadku niektórych europejskich lingwistów kontaktu, wypierane przez nowe podejścia badawcze, które biorą pod uwagę wzajemne powiązania między zdolnościami poznawczymi użytkowników języka, czynnikami pozajęzykowymi oraz środkami językowymi. Perspektywę kognitywną zaczęto wykorzystywać w studiach nad wynikami kontaktu językowego stosunkowo niedawno. Zmieniła ona tradycyjne, ukierunkowane na słowo (*word-oriented*) rozumienie procesów związanych

z przejmowaniem obcych elementów językowych na ich postrzeganie zorientowane na umysł (*mind-oriented*). Ten trend widoczny jest dopiero w studiach publikowanych od 2000 r.

W badaniach zapożyczeń językowych perspektywę kognitywną łączy się z wywodzącym się z praskiego językoznawstwa funkcjonalnego podejściem onomazjologicznym, które bierze pod uwagę komponent semantyczny i poznawczy języka, nadrzędność rzeczywistości pozajęzykowej oraz aktywną rolę użytkownika języka w procesie nazywania pojęć. Proces ten kształtowany jest przez potrzeby użytkowników języka, stąd w odróżnieniu od tradycyjnych sposobów opisu podejście onomazjologiczne obiera za punkt wyjścia znaczenie, nie formę, i bada kolejne etapy procesu nadawania nazw pojęciom (Fernández-Domínguez 2019). W perspektywie onomazjologicznej (Grzega 2003: 24), zgodnie z podejściem wychodzącym od pojęcia (*concept-based approach*), zapożyczanie elementów z innego języka rozumiane jest jako nieregularny proces, którego celem jest znalezienie odpowiedniej nazwy (*word-finding process*). Użytkownik-biorca ma do dyspozycji różne sposoby leksykalizacji pojęć, także w obrębie samego procesu zapożyczania (o ile zdecyduje się zapożyczać, a nie tworzyć derywaty bądź rozszerzać semantykę rodzimych wyrazów).

Przyjmuje się, że proces zapożyczania jest motywowany potrzebami onomazjologicznymi użytkowników języka biorcy, którzy realizują potrzebę stworzenia nowej nazwy, aby wyrazić nowe nieznanne pojęcie (zob. np. Koch 2001; Blank 2003; Grzega 2003). Perspektywa onomazjologiczna bierze pod uwagę zdolności poznawcze użytkowników języka-biorcy, które są aktywowane podczas procesu zapożyczenia, jak też ich indywidualne wybory co do techniki adaptacyjnej, według której utworzą ekwiwalent obcego wyrażenia w języku rodzimym. Z punktu widzenia językoznawstwa kognitywnego użytkownicy języka-biorcy mogą utworzyć powodowane wpływem obcym innowacje językowe wykorzystując następujące strategie przejmowania obcych wyrażeń językowych: 1/ przeniesienie obcego słowa (*importation*), tzn. skopiowanie sekwencji dźwięków lub znaków, i ewentualną późniejszą adaptację fonetyczną, graficzną i morfologiczną (np. pol. *selfie* < ang. *selfie*, pol. *zabukować* < ang. *to book*), 2/ imitację (lub częściową imitację) sposobu, w jaki obcy koncept jest wyrażony w języku źródle (np. pol. *mysz* [komputerowa] < ang. *mouse*, pol. *mieć ciastko i zjeść ciastko* < ang. *have (one's) cake and eat it*, pol. *Cyber poniedziałek* < ang. *Cyber Monday*) oraz 3/ utworzenie rodzimej innowacji przez inspirację obcym wyrażeniem i luźne skojarzenie dwóch konceptów (np. pol. *sygnalista* < ang. *whistleblower*) (Winter-Froemel 2008: 24; przykłady A.W.). Choć łatwo dostrzec, że ta trzystopniowa klasyfikacja technik adaptacyjnych zgadza się z przytoczonymi wyżej klasycznymi typologiami zapożyczeń, to odmiennie postrzega się tu rolę użytkownika języka biorcy, a przede wszystkim się ją dostrzega.

Nieco odmienne podejście do badania innowacji językowych powstałych pod wpływem innego języka reprezentują ci badacze kognitywni, dla których pierwszorzędne znaczenie ma komponent semantyczny oraz którzy podkreślają, że proces zapożyczania nie jest tożsamy z automatyczną importacją wyrażen obcych oraz że ani znaczenie, ani forma obcych wyrażen nie są importowane. Zarówno forma jak i znaczenie wyrazu obcego muszą być odtworzone lub stworzone (*re-created*) na nowo przez użytkowników języka-biorcy (Rohde, Stefanowitsch, Kemmer 2000). Komplementarność proponowanej typologii zapożyczeń w stosunku do klasycznych klasyfikacji koncentrujących się na formie polega na tym, że zwraca się tu uwagę przede wszystkim na zmiany semantyczne, jakie towarzyszą zapożyczeniu obcej formy. Odrzuca się Haugenowskie założenie, wedle którego „importację znaczenia bierze się za pewnik” („it is taken for granted that semantic importation has taken place”, Haugen 1950: 250). Z kognitywnego punktu widzenia takie rozumienie semantyki zapożyczeń jest mało wiarygodne i niewystarczające, ponieważ znaczenie słowa to część sieci pojęciowej użytkownika języka, dzielonej dodatkowo ze wspólnotą językową; nie można zatem mówić o zaimportowaniu sieci pojęciowej wywoływanej przez dany wyraz do umysłu innego użytkownika czy umysłów całej wspólnoty. Znaczenie zapożyczenia musi być dopasowane do siatki pojęciowej całej wspólnoty języka-biorcy (Rohde, Stefanowitsch, Kemmer 2000: 2, 12).

W perspektywie semantycznej autorzy wyróżniają cztery pojęciowe (*conceptual*) typy zapożyczeń [przykłady A.W.]: 1/ nowe słowo nazywające nowe pojęcie (np. pol. *komputer* < ang. *computer*; pol. *surfing* < ang. *surfing*; pol. *Halloween* < ang. *Halloween*), 2/ nowe słowo nazywające istniejące, lecz niezleksykalizowane pojęcie z języku-biorcy (np. pol. *think tank* / *zaplecze intelektualne* < ang. *think tank*; pol. *czarny koń* < ang. *dark horse*), 3/ nowe słowo nazywające pojęcie już zleksykalizowane w języku biorcy (np. pol. *sorry/sorki* < ang. *sorry*, pol. *gej* < ang. *gay*, współistniejące w polszczyźnie z leksemami, odpowiednio, *przepraszam* i *homoseksualista/pedał* [oba pejor.]), w tym wypadku zapożyczenie spełnia odmienne funkcje pragmatyczne, 4/ nowe pojęcie dołączone do istniejącego w języku-biorcy słowa, czyli zmiana semantyczna wywołana wpływem obcym (np. pol. *mysz* [komputerowa] < ang. *mouse*, pol. *ciasteczka* [internetowe] < ang. *cookies*). Taka typologia zapożyczeń uwzględnia, według autorów, procesy semantyczne, jakie zachodzą w zapożyczanym słowie oraz przeorganizowanie systemu pojęciowego, które następuje w momencie pełnej asymilacji zapożyczenia w języku-biorcy (Rohde, Stefanowitsch, Kemmer 2000: 4–11). Autorzy podkreślają, że użytkownicy języka pożyczającego biorą zatem czynny i świadomy udział w procesie przejmowania obcych elementów językowych, widzianym jako udoskonalanie środków językowych; nie ma on nic wspólnego z językowym lenistwem, jak sądził Jespersen (1905: 157).

Aktywną rolę użytkowników języka widać także w kreatywnym korzystaniu z zapożyczeń w procesie tworzenia innowacji językowych, któremu zapożyczone elementy szczególnie łatwo się poddają, nie będąc ograniczone powiązaniem systemowymi typowymi dla materiału rodzimego. Wyrazem tej aktywnej kreatywności są oparte na zapożyczeniach innowacje o postaci derywatów i złożzeń, często hybrydalnych, np. pol. *leasingodawca*, *balkon party*, *VIP rejs*, *Fejs Bóg* ‘tytuł spektaklu’, *HIVochron*, oraz pseudoanglicyzmów, np. pol. *Black Weekend* i *Black Week*, ukutych w polskiej reklamie na zasadzie analogii z ang. *Black Friday* (Witalisz w druku).

Zdobycze językoznawstwa ogólnego znajdują zastosowanie w najnowszych sposobach analizy zapożyczeń, które coraz częściej nie ograniczają się do identyfikacji i sporządzania wykazu słów obcych. Badacze kontaktu zainteresowani są sposobem, w jaki użytkownicy języka-biorcy realizują swoje potrzeby komunikacyjne, wykorzystując różne techniki adaptacyjne czy warianty formalne zapożyczeń obcych. W najnowszych badaniach zapożyczeń, w których, jak wspomniano, stopniowo odchodzi się od wykorzystania korpusu jedynie do badań ilościowych i zorientowanych na formę, zwraca się uwagę na uzus językowy, na sposób, w jaki zapożyczenia są używane w określonych kontekstach. Bada się użycie poszczególnych zapożyczeń w oparciu o korpus autentycznych aktów komunikacyjnych.

Wśród najnowszych metodologii wykorzystywanych do analizy i opisu wyników europejsko-angloamerykańskich kontaktów językowych do głosu dochodzi tzw. *usage-based approach*, łączący kognitywnie i socjolingwistycznie ukierunkowane podejścia do języka, a przez to pozwalający lepiej zrozumieć istotę procesu zapożyczania i jego wyników (zob. np. Zenner, Speelman, Geeraerts 2012, 2014; Backus 2014; Soares da Silva 2014; Winter-Froemel 2014; Witalisz 2020b). Podejście oparte na uzusie zakłada, że proces zapożyczenia obejmuje dwa etapy: początkowy, kiedy obce wyrażenie zostaje przeniesione na grunt języka biorcy, jednak sam ten akt nie gwarantuje mu statusu zapożyczenia. Znacznie ważniejszy jest etap drugi, na którym zapożyczony element ulega konwencjonalizacji, tj. upowszechnieniu w języku-biorcy (Rohde, Stefanowitsch, Kemmer 2000). Badacze wykorzystujący podejście funkcjonalne oparte na uzusie śledzą użycie zapożyczeń w autentycznych kontekstach, co pozwala analizować proces ich zakorzeniania się w języku-biorcy, a konkretnie towarzyszącą mu wariację formalną i semantyczną poszczególnych zapożyczeń, transmisję innowacji językowych między społecznościami językowymi, etapy zakorzeniania się zapożyczeń w języku zarówno pojedynczego użytkownika, jak i całej społeczności. Są to zagadnienia wcześniej pomijane w badaniach kontaktu językowego.

Podejście oparte na uzusie jest efektywnym narzędziem badania złożoności procesów adaptacyjnych zapożyczeń, ponieważ z konieczności integruje podejście synchroniczne do zapożyczeń z diachronicznymi studiami zmian językowych

(Backus 2014: 20). Analiza zapożyczeń oparta na uzusie, pozwalająca śledzić użycie zapożyczeń w konkretnych aktach komunikacyjnych, łączy pragmatykę i socjolingwistykę kognitywną z możliwościami nowoczesnych narzędzi elektronicznych. Zmienia się zatem metodologia badań zapożyczeń. W badaniu użycia zapożyczeń w akcie komunikacji niezbędny jest korpus, który dostarczy autentyczne konteksty użycia oraz potwierdzi ich formalną i semantyczną wariację. Taka perspektywa badawcza pozwala analizować proces zapożyczania poprzez odnajdywanie w korpusie pojedynczych aktów komunikacyjnych, w których użyto zapożyczenia i w których „różni użytkownicy wybierają różne sposoby adaptacji, które uznają za odpowiednie” (Winter-Froemel 2014: 71). Monitorowanie poszczególnych faktów językowych w czasie pozwala obserwować kolejne etapy procesu asymilacji czy zakorzeniania się zapożyczeń na bieżąco, łączy zatem perspektywę synchroniczną z diachroniczną, co umożliwi dokładną analizę rozwoju zapożyczeń w języku-biorcy. Nowe metody badawcze wynikają także z potrzeby wyjaśnienia tego, co badania strukturalne bądź pomijały, bądź nie wyjaśniały (Backus 2014: 20), jak na przykład formalna wariacja zapożyczeń właściwych czy współistnienie różnych typów zapożyczeń mających swoje źródło w jednym modelu obcym. Dotychczasowe metody nie brały pod uwagę aktywnej roli użytkownika języka-biorcy i jego potrzeb pragmatycznych w akcie komunikacyjnym.

Posiłkując się podejściem opartym na uzusie można też analizować nacechowanie pragmatyczne (*pragmatic markedness*) zapożyczeń właściwych zaadaptowanych formalnie (graficznie i/lub morfologicznie). Podejmuje się też próby wyjaśnienia zależności, jaka potencjalnie istnieje między typem tekstu, jego gatunkiem i stopniem oficjalności, a wyborem techniki adaptacyjnej wyrażen obcych (przeniesienie, kalkowanie nie/dokładne, połowiczne, np. pol. *e-book*, *książka elektroniczna*, *e-książka* < ang. *e-book*) lub wyborem formalnego wariantu zapożyczenia właściwego (np. pol. *casual*, *casualny*, *casualowy*, *każualny*, *każualowy* < ang. *casual* – zob. Winter-Froemel 2014; Witalisz 2020b). Analiza autentycznych kontekstów pomaga też potwierdzić czy warianty formalne zapożyczeń właściwych współistnieją w języku biorcy na płaszczyźnie synchronicznej, czy też są jedynie następującymi po sobie etapami naturalnego procesu integracji (natywizacji, asymilacji) zapożyczeń obcych w języku-biorcy. Wreszcie można badać stopień, w jakim równoległe czy naprzemienne używanie graficznych i morfologicznych wariantów zapożyczenia przez użytkownika-biorcę jest świadome, bo wykorzystywane w różnych celach komunikacyjnych i nastawione na osiągnięcie zamierzonych efektów pragmatycznych. Zakłada się, że występowanie wariacji formalnej zapożyczeń językowych czy współistnienie różnych typów zapożyczeń zbiega się z indywidualnymi wyborami leksykalnymi dokonywanymi przez użytkowników języka-biorcy. W celu zaspokojenia swoich potrzeb

nie tylko nominatywnych, ale i ekspresywnych, użytkownicy-biorcy mogą świadomie obierać różne strategie adaptacji zapożyczeń.

Podęście oparte na uzusie znajduje zastosowanie w nowym rozumieniu zapożyczeń potrzebnych i niepotrzebnych, które tradycyjnie oddzielano na zasadzie wyszukiwania ekwiwalentów semantycznych w języku-biorcy. Zapozyczenia niepotrzebne (*luxury loans*) to takie, które posiadają swoje ekwiwalenty rodzime; zob. też podział na zapozyczenia kulturowe (*cultural*), nazywające nowe przedmioty i pojęcia, oraz zapozyczenia podstawowe (*core*), duplikujące rodzime słowa (Myers-Scotton 2002: 239). W polskojęzycznej literaturze do oceny poprawności zapożyczeń stosuje się też bardziej rozbudowany model kryteriów, obejmujący na przykład kryterium wystarczalności, ekonomiczności, funkcjonalne, uzualne, estetyczne i inne (Dunaj, Mycawka 2017). Niektórzy badacze europejscy odwołują się natomiast do dychotomii katachretyczny-niekatachretyczny (*catachrestic, non-catachrestic* – Onysko, Winter-Froemel 2011), proponując przyjęcie perspektywy pragmatycznej w ocenie poprawności zapożyczeń i przyjmując za punkt wyjścia potrzeby komunikacyjne użytkowników języka. Na przykład pol. *casualny* (< ang. *casual*) i jego cytowane wyżej warianty formalne winno się uznać, przyjmując tradycyjne rozumienie pożyczek koniecznych, za niekatachretyczne (zbędne) ze względu na ich (określone kontekstem) rodzime ekwiwalenty semantyczne, z którymi rywalizują. Szczegółowe badania korpusowe pokazują jednak, że pol. *casualny*, jak i jego warianty formalne mogą w niektórych kontekstach być uznane za katachretyczne, a ich użycie za uzasadnione ze względu na nacechowanie pragmatyczne. W odróżnieniu od ich rodzimych ekwiwalentów, zdają się być świadomym wyborem leksykalnym użytkowników języka-biorcy (Witalisz 2020b). Warto też dodać, że wartość pragmatyczna zapożyczeń może z czasem podlegać zmianie (Onysko, Winter-Froemel 2011). W ocenie poprawności/przydatności zapożyczeń analiza autentycznych aktów komunikacyjnych, a przez to rzeczywistych potrzeb onomazjologicznych i komunikacyjnych użytkowników języka jest podejściem dość liberalnym, jednak uzasadnionym.

Semantyka zapożyczeń obcych, jak wspomniano, nie cieszyła się zainteresowaniem badaczy we wczesnych, formalnych badaniach, co mogło być skutkiem słabego zainteresowania pojęciem znaczenia wśród lingwistów pierwszej połowy XX w., jak też założenia, jak dziś wiadomo nie całkiem słusznego, że znaczenie zapożyczeń jest tożsame ze znaczeniem obcych etymonów. Jak już wspomniano, zapozyczenia rzadko bywają dokładną semantyczną kopią swoich obcych etymonów ze względu na to, że zapożyczane są w konkretnych kontekstach, a przez to w konkretnych znaczeniach. Polisemia jako zjawisko językowe nie działa tu na korzyść: obierając narzędzia strukturalistycznej semantyki leksykalnej, można stwierdzić, że zwykle zapożyczamy tylko jedno ze znaczeń polisemicznego leksemu obcego, co prowadzi do adaptacji semantycznej pożyczki polegającej na

zawężeniu znaczenia. Ponadto słowa obce nierzadko podlegają rodzimym procesom semantycznym i użyte w różnych kontekstach rozszerzają lub zupełnie zmieniają swe oryginalne znaczenia, por. pol. wyrażenia *Happy hours* / *Szczęśliwe godziny* (ang. etymon *Happy Hour*), oryginalnie odnoszące się do ‘pory dnia, w której bary i restauracje oferują napoje i posiłki po obniżonej cenie’, rozszerzyły swój zakres w języku polskim i bywają używane w reklamie salonów piękności, sklepów z używaną odzieżą, ofertach firm telekomunikacyjnych i dostawców internetu (Witalisz 2015: 218). W wyniku intensywnego kontaktu wcześniej zapożyczony leksem może dopożyczyć kolejne sensy swojego obcego pierwowzoru, np. dobrze polszczyźnie przyswojony czasownik *grillować* (< ang. *to grill*) pojawił się niedawno w znaczeniu ‘męczyć, wymuszać odpowiedzi, zeznania’, kopiując angielską polisemię (por. FD). Prócz pól semantycznych, semantyka zapożyczeń jako trudna do zbadania była i wciąż jest niechętnie podejmowanym tematem.

W najnowszych badaniach semantyki zapożyczeń językowych wykorzystuje się metody eksperymentalne, które na przykład pozwalają określić, w jakim stopniu użytkownicy języka-biorcy postrzegają zapożyczenia jako semantycznie odmienne od ich rodzimych ekwiwalentów oraz jakie czynniki warunkują tę rozbieżność (van Meurs, Hornikx, Bossenbroek 2014). Celem badań eksperymentalnych jest na przykład ustalenie, czy i w jakim stopniu zapożyczenia wywołują takie same asocjacje, jak ich rodzime ekwiwalenty oraz w jakim stopniu ząębienie się asocjacji jest determinowane przez czynniki, takie jak konkretność i pokrewieństwo. Wykorzystuje się w tym celu model rozmieszczonych cech pojęciowych (*Conceptual Feature Model*, de Groot 1992), który zakłada, że ramy pojęciowe różnojęzycznych ekwiwalentów leksykalnych ząębują się, lecz nie są tożsame, co potwierdzono w badaniach, w których użytkownicy bilingwalni byli proszeni o określenie asocjacji, jakie wywołuje każde z pary słów.

Wyniki badań eksperymentalnych wskazują na konieczność ponownego zdefiniowania tzw. luki leksykalnej (*lexical gap*), wskazywanej w pracach z zakresu lingwistyki kontaktu jako jeden z głównych powodów zapożyczania wyrażeń obcych (np. Hock 1986: 408; Kachru 1994: 139). Użytkownikowi języka-biorcy stosunkowo łatwo zapełnić lukę leksykalną poprzez zapożyczenie obcego słowa wraz z obcym pojęciem. Podejście eksperymentalne pokazuje, że dotychczasowe rozumienie luki leksykalnej było zbyt wąskie i nie musi się odnosić wyłącznie do zapożyczeń nazywających zupełnie nowe pojęcia. Wyniki badań eksperymentalnych świadczą o tym, że zapożyczenia, które nazywają pojęcia już zleksykalizowane w języku-biorcy wywołują w większości odmienne skojarzenia w umysłach użytkowników niż ich (rzekome) rodzime ekwiwalenty semantyczne. Oznacza to, że zapożyczenie posiadające ekwiwalent w języku-biorcy może mieć odmienne od niego znaczenie asocjacyjne (van Meurs, Hornikx, Bossenbroek 2014: 184).

To dowodzi, że zapożyczenia uważane za zbędne, czyli rzekomo nie wypełniające luki leksykalnej, mogą w istocie nie być dokładnymi semantycznymi odpowiednikami swoich rodzimych (czy dobrze przyswojonych) ekwiwalentów, np. pol. *sorry* (< ang. *sorry*) i *przepraszam*, *gej* (< ang. *gay*) i *homoseksualista*, które wywołują różne cechy pojęciowe w umysłach Polaków (zob. wyżej na temat funkcji pragmatycznych takich par).

Badania eksperymentalne obejmujące różne rodzaje zadań dla użytkowników języka-biorcy mogą pozwolić zbadać także inne aspekty postrzegania zapożyczeń i ich ekwiwalentów, na przykład ich cechy aksjologiczne, czy to, w jaki sposób długość tekstu i proporcja użytych w nim zapożyczeń wpływa na ich postrzeganie. Dane pozyskane w wyniku zadań eksperymentalnych są też wykorzystywane w analizie wariantywności rodzaju gramatycznego wtrąceń obcojęzycznych u osób bilingwalnych, w której brane są pod uwagę takie czynniki, jak biegłość językowa i przejrzystość rodzaju gramatycznego (Rothe 2014). Metody eksperymentalne łączy się z narzędziami językoznawstwa korpusowego w celu pełniejszego, diachronicznego zbadania sytuacji, w której dochodzi do kontaktu językowego. Biorąc pod uwagę procesy asymilacji zapożyczeń, analizuje się zróżnicowanie stopnia, w jakim te same elementy obce przenikają do różnych języków, jak też puryzm językowy w różnych krajach (Sandøy 2014).

5. Podsumowanie

Dwudziestowieczne studia nad zapożyczeniami językowymi to w większości badania koncentrujące się na identyfikacji, klasyfikacji i opisie formalnym obcych jednostek, sposobach ich natywizacji, nierzadko o charakterze preskryptywnym. W ostatnich kilku dekadach zapożyczenia językowe przestały być wyłącznie przedmiotem zainteresowania studiów z zakresu językoznawstwa historycznego czy bilingwizmu. Podejście diachroniczne, wciąż niezbędne do identyfikacji i opisu zapożyczeń, oraz synchroniczna analiza formalna są uzupełniane o badanie użycia zapożyczeń w konkretnych aktach komunikacyjnych, o analizę ich instytucjonalizacji w odmianach języka grup społecznych, jak i w idiolektach. Nowe metodologie badawcze zapożyczeń pozwalają łączyć podejście diachroniczne z perspektywą synchroniczną, co zdaje się być najefektywniejszym sposobem analizy wariacji formalnych i semantycznych oraz zmian językowych, jakich zapożyczenia są świadectwem. Łączą też lingwistykę kontaktu z językoznawstwem kognitywnym i socjolingwistyką, podkreślając po pierwsze różnice w użyciu języka, jakie obserwujemy u poszczególnych użytkowników i grup społecznych, po wtóre czynniki społeczne i psychologiczne, które determinują użycia języka.

Rozwój myśli kognitywnej sprawił, że współcześni badacze postrzegają proces zapożyczania jako realizację potrzeby onomazjologicznej i podkreślają aktywną i świadomą rolę użytkownika języka w procesie przejmowania elementów obcych.

Współczesne studia nad wynikami kontaktu językowego odchodzą od komponowania list zapożyczeń i określania ich etymologii w kierunku nowych metodologii badania zapożyczeń. Analizę formalną leksemów wyjętych z kontekstu zastępuje się badaniami kontekstowymi, które wykorzystują nowe możliwości technologiczne i narzędzia językoznawstwa korpusowego oraz ukierunkowane socjolingwistycznie i pragmatycznie podejście funkcjonalne oparte na uzusie, jak też badania eksperymentalne. Warto jednak zauważyć, że nowe podejścia są alternatywne do podejść strukturalnych i mają charakter uzupełniający. Należy dodać, że niezależnie od przyjętego modelu badawczego na każdym etapie rozwoju badań nad zapożyczeniami jasny był dla badaczy kontakt nierozzerwalny związek języka i kultury, tak dobrze uzewnętrzniany w procesie zapożyczania.

Najnowsze badania obcych elementów językowych pozwalają z dystansem spojrzeć na problem purystów językowych dezawuujących zapożyczenia, dla których łatwo znaleźć rodzimy ekwiwalent. Oparta na uzusie analiza zapożyczeń wyjaśnia nie tylko wariację formalną i semantyczną zapożyczeń, ale też zagadkę naprzemiennego używania zapożyczeń i ich (rzekomych) rodzimych ekwiwalentów, nie zadowolając się opiniami odwołującymi się do mody czy snobizmu językowego. W najnowszych, pragmatycznie ukierunkowanych badaniach podejmuje się próbę zdefiniowania czynników społecznych i indywidualnych, które determinują użycie zapożyczeń oraz wyjaśnienia, w jaki sposób użytkownik języka-biorcy je przetwarza i przechowuje w pamięci.

Kontakt z językiem angielskim przynosi niespodziewane rezultaty w postaci innowacji językowych, często o charakterze hybrydalnym bądź pseudozapożyczeń. Użytkownicy języków na wszystkich kontynentach zdają się dowolnie czerpać z zasobu leksykalnego angielszczyzny, powołując do życia innowacje nieodnotowane w typologiach zapożyczeń. Krzywa zapożyczeń angielskich we współczesnych językach europejskich, odnosząca się zarówno do ich liczby, jak i rodzaju, pnie się w górę, co pozwala sądzić, że i badania nad zapożyczeniami językowymi będą kontynuowane.

W powyższych rozważaniach staraliśmy się pokazać zmianę w postrzeganiu procesu zapożyczania i w charakterze badań nad zapożyczeniami, polegającą na przeniesieniu centrum zainteresowania ze słowa zapożyczonego jako takiego na to, jak użycie zapożyczonego elementu językowego jest kształtowane bądź ograniczane przez czynniki kulturowe, społeczne i poznawcze. Jakkolwiek nie można mówić o zupełnym odejściu od analiz strukturalnych, wiele współczesnych badań zapożyczeń, wykorzystujących nowsze zdobycze myśli językoznawczej i możliwości technologiczne, stanowi potrzebne i cenne uzupełnienie w sposobie badania procesu zapożyczania językowego oraz samych zapożyczeń.

Bibliografia

- Ammon, U., Dittmar, N., Mattheier, K.J., Trudgill, P. (red.) 2004. *Sociolinguistics. An International Handbook of the Science of Language and Society*, t.1, Berlin–New York: De Gruyter.
- Andersen, G. 2011. „Corpora as Lexicographical Basis – The Case of Anglicisms in Norwegian”, *VARIENG. Studies in Variation, Contacts and Change in English* 6, <http://www.helsinki.fi/varieng/series/volumes/06/andersen/> (dostęp 13.09.2020).
- Andersen, G. 2012. „Semi-automatic Approaches to Anglicism Detection in Norwegian Corpus Data”, [w:] C. Furiassi, V. Pulcini, F. Rodríguez González (red.), *The Anglicization of European Lexis*, Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins, 111–130.
- Andersen, G. 2014. „Pragmatic Borrowing”, *Journal of Pragmatics* 67, 17–33.
- Andersen, G. (red.) 2012. *Exploring Newspaper Language. Using the Web to Create and Investigate a Large Corpus of Modern Norwegian*, Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins.
- Andersen, G., Furiassi, C., Mišić Ilić, B. 2017. „The Pragmatic Turn in Studies of Linguistic Borrowing”, *Journal of Pragmatics* 113, 71–76.
- Aronoff, M. (red.) 2019. *Oxford Research Encyclopedia of Linguistics*, Oxford: Oxford University Press.
- Backus, A. 2014. „A Usage-based Approach to Borrowability”, [w:] E. Zenner, G. Kristiansen (red.), *New Perspectives on Lexical Borrowing: Onomasiological, Methodological and Phraseological Innovations*, Boston–Berlin: De Gruyter, 19–39.
- Balteiro, I. 2011. „A Reassessment of Traditional Lexicographical Tools in the Light of New Corpora: Sports Anglicisms in Spanish”, *International Journal of English Studies* 11 (2), 23–52.
- Balteiro, I. (red.) 2011. *New Approaches to Specialized English Lexicology and Lexicography*, Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Press.
- Betz, W. 1949. *Deutsch und Lateinisch. Die Lehnbildungen der althochdeutschen Benediktinerregel*, Bonn: Bouvier.
- Blank, A. 2003. „Words and Concepts in Time: Towards Diachronic Cognitive Onomasiology”, [w:] R. Eckardt, K. von Heusinger, Ch. Schwarze (red.), *Words in Time: Diachronic Semantics from Different Points of View*, Berlin–New York: Mouton de Gruyter, 37–65.
- Bloomfield, L. 1933. *Language*, New York: Holt, Rinehart and Winston, Inc.
- Bogusławski, A., Wawrzyńczyk, J. 1993. *Polszczyzna, jaką znamy. Nowa sonda słownikowa*, Warszawa: Uniwersytet Wrocławski, Katedra Lingwistyki Formalnej.
- Campe, J.H. 1794. *Über die Reinigung und Bereicherung der deutschen sprache*, Braunschweig: Schulbuchhandlung.
- Campos, M.Á. 2011. „False Anglicisms in Legal and Business English as a Lingua Franca (ELF): A Process of Back-Borrowing”, [w:] I. Balteiro (red.), *New Approaches to Specialized English Lexicology and Lexicography*, Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Press, 83–93.

- Cierpich, A. 2019. *Zapożyczenia angielskie w polszczyźnie korporacyjnej*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum.
- Clyne, M. 1972. *Perspectives on Language Contact*, Melbourne: Hawthorn.
- Clyne, M. 2004. „History of Research on Language Contact”, [w:] U. Ammon, N. Dittmar, K.J. Mattheier, P. Trudgill (red.), *Sociolinguistics. An International Handbook of the Science of Language and Society*, t. 1, Berlin–New York: De Gruyter, 799–805.
- Davies, M.C., Flood, J.L., Yeandle, D.N. (red.) 2001. *Proper Words in Proper Places: Studies in Lexicology and Lexicography in Honour of William Jervis Jones*, Stuttgart: Vergar Hans-Dieter Heinz.
- Davis, M.C., Kim, J.-B. 2019. „The Advantages and Challenges of »Big Data«: Insights from the 14 Billion Word iWeb Corpus”, *Linguistic Research* 36 (1), 1–34.
- de Groot, A.M.B. 1992. „Determinants of Word Translation”, *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory and Cognition* 18 (5), 1001–1018.
- Duckworth, D. 1977. „Zur terminologischen und systematischen Grundlage der Forschung auf dem Gebiet der englisch-deutschen Interferenz: Kritische Übersicht und neuer Vorschlag”, [w:] H. Kolb, H. Lauffer (red.), *Sprachliche Interferenz: Festschrift für Werner Betz zum 65. Geburtstag*, Tübingen: Niemeyer, 36–56.
- Dunaj, B., Mycawka, M. 2017. „O potrzebnych i niepotrzebnych zapożyczeniach z języka angielskiego”, *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis, Studia Linguistica* XII, 67–79.
- Eckardt, R., von Heusinger, K., Schwarze, Ch. (red.) 2003. *Words in Time: Diachronic Semantics from Different Points of View*, Berlin–New York: Mouton de Gruyter.
- Facchinetti, R. (red.) 2007. *Corpus Linguistics 25 Years on*, Amsterdam: Rodopi.
- Fernández-Domínguez, J. 2019. „The Onomasiological Approach”, [w:] M. Aronoff (red.), *Oxford Research Encyclopedia of Linguistics*, Oxford: Oxford University Press, 1–26.
- Filipović, R. 1985. „Pseudoanglicisms in European Languages”, [w:] U. Pieper, G. Stickel (red.), *Studia linguistica diachronica et synchronica. Werner Winter Sexagenerian Anno MCMLXXXIII*, Berlin: De Gruyter, 249–255.
- Fischer, R., Pułaczewska, H. (red.) 2008. *Anglicisms in Europe. Linguistic Diversity in a Global Context*, Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Furiassi, C. 2003. „False Anglicisms in Italian Monolingual Dictionaries: A Case Study of Some Electronic Editions”, *International Journal of Lexicography* 16 (2), 121–142.
- Furiassi, C. 2008. „What Dictionaries Leave out: New non-adapted Anglicisms in Italian”, [w:] A. Martelli, V. Pulcini (red.), *Investigating English with Corpora*, Monza: Polimetrica, 153–169.
- Furiassi, C. 2010. *False Anglicisms in Italian*, Monza: Polimetrica.
- Furiassi, C., Hofland, K. 2007. „The Retrieval of False Anglicisms in Newspaper Texts”, [w:] R. Facchinetti (red.), *Corpus Linguistics 25 Years on*, Amsterdam: Rodopi, 347–363.
- Furiassi, C., Pulcini, V., Rodríguez González, F. (red.) 2012. *The Anglicization of European Lexis*, Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins
- Gneuss, H. 1955. *Lehnbildungen und Lehnbedeutungen in Altenglischen*, Berlin: Erich Schmidt Verlag.

- Gómez Capuz, J. 1997. „Towards a Typological Classification of Linguistic Borrowing (Illustrated with Anglicisms in Romance Languages)”, *Revista Alicantina de Estudios Ingleses* 10, 81–94.
- Görlach, M. (red.) 2001. *A Dictionary of English Anglicisms*, Oxford: Oxford University Press.
- Görlach, M. (red.) 2002. *English in Europe*, Oxford: Oxford University Press.
- Grzega, J. 2003. „Borrowing as a Word-finding Process in Cognitive Historical Onomasiology”, *Onomasiology Online* 4, 22–42.
- Górnicz, M. 2019. *Wewnętrzny językowe uwarunkowania zapożyczeń technolektalnych w języku polskim*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe IKSil UW.
- Haspelmath, M. 2009. „Lexical Borrowing: Concepts and Issues”, [w:] M. Haspelmath, U. Tadmor (red.), *Loanwords in the World's Languages. A Comparative Handbook*, Berlin–New York: De Gruyter, 35–54.
- Haspelmath, M., Tadmor, U. (red.) 2009. *Loanwords in the World's Languages. A Comparative Handbook*, Berlin–New York: De Gruyter.
- Haugen, E. 1950. „The Analysis of Linguistic Borrowing”, *Language* 26 (2), 210–231.
- Haugen, E. 1953. *The Norwegian Language in America: A Study in Bilingual Behaviour*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Haugen, E. 1956. „Review of Gneuss 1955”, *Language* 32 (4), 761–766.
- Hock, H.H. 1986. *Principles of Historical Linguistics*, Berlin–New York: Mouton de Gruyter.
- Hu, P. 2004. „Adapting English into Chinese”, *English Today* 78 (2), 34–39.
- Imamura, K. 2018. „The Lexical Influence of English on Japanese Language: Toward Future Comparative Studies on Anglicisms”, *Global Studies* 2, 101–116.
- Jespersen, O. 1905. *Growth and Structure of the English Language*, Garden City, NY: Doubleday.
- Kachru, B. 1994. „Englishization and Contact Linguistics”, *World Englishes* 13 (2), 135–154.
- Kirkness, A. 2001. „Anglicisms, Borrowings and Pseudoborrowings in German: -ical Revisited”, [w:] M.C. Davies, J.L. Flood, D.N. Yeandle (red.), *Proper Words in Proper Places: Studies in Lexicology and Lexicography in Honour of William Jervis Jones*, Stuttgart: Vergar Hans-Dieter Heinz, 320–333.
- Koch, P. 2001. „Bedeutungswandel und Bezeichnungswandel: Von der kognitiven Sema-siologie zur kognitiven Onomasiologie”, *Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik* 121, 7–36.
- Kolb, H., Lauffer, H. (red.) 1977. *Sprachliche Interferenz: Festschrift für Werner Betz zum 65. Geburtstag*, Tübingen: Niemeyer.
- Kučera, H., Francis, W.N. 1967. *Computational Analysis of Present-Day American English*, Providence, R.I.: Brown University Press.
- Lewandowska-Tomaszczyk, B., Wilson, P.A. 2018. „Sources of Data and Methodological Foundations of a Contrastive Linguistic Analysis of Emotion Concepts”, *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego* LXXIV, 157–189.

- Li, C.S.D., Wong, C.S.P., Leung, W.M., Wong, S.T.S. 2016. „Facilitation of Transference: The Case of Monosyllabic Salience in Hong Kong Cantonese”, *Linguistics* 54 (1), 1–58.
- Losnegaard, G.S., Lyse, G.I. 2012. „A Data-driven Approach to Anglicism Identification in Norwegian”, [w:] G. Andersen (red.), *Exploring Newspaper Language. Using the Web to Create and Investigate a Large Corpus of Modern Norwegian*, Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins, 131–154.
- Mańczak-Wohlfeld, E. 1987. „Efemerydy pochodzenia angielskiego w *Słowniku wileńskim*”, *Poradnik Językowy* 2, 100–103.
- Mańczak-Wohlfeld, E. 1988. „Anglicyzmy w *Słowniku warszawskim*”, *Język Polski* LXVIII (1), 24–29.
- Mańczak-Wohlfeld, E., Witalisz, A. 2019. „Anglicisms in The National Corpus of Polish: Assets and Limitations of Corpus Tools”, *Studies in Polish Linguistics* 14 (4), 171–190.
- Martelli, A., Pulcini, V. (red.) 2008. *Investigating English with Corpora*, Monza: Polimetrica.
- Matras, Y. 2009. *Language Contact*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Myers-Scotton, C. 2002. *Contact Linguistics: Bilingual Encounters and Grammatical Outcomes*, Oxford: Oxford University Press.
- Onysko, A., Winter-Froemel, E. 2011. „Necessary Loans – Luxury Loans? Exploring the Pragmatic Dimension of Borrowing”, *Journal of Pragmatics* 43, 1550–1567.
- Peterson, E., Fägersten, K.B. 2018. „Introduction to the Special Issue: Linguistic and Pragmatic Outcomes of Contact with English”, *Journal of Pragmatics* 133, 105–108.
- Pieper, U., Stickel, G. (red.) 1985. *Studia linguistica diachronica et synchronica. Werner Winter Sexagenerian Anno MCMLXXXIII*, Berlin: De Gruyter.
- Prince, E.F. 1988. „On Pragmatic Change: The Borrowing of Discourse Functions”, *Journal of Pragmatics* 12 (5–6), 505–518.
- Pulcini, V., Furiassi, C., Rodríguez González, F. 2012. „The Lexical Influence of English on European Languages: From Words to Phraseology”, [w:] C. Furiassi, V. Pulcini, F. Rodríguez González (red.), *The Anglicization of European Lexis*, Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins, 1–24.
- Renouf, A. 2007. „Corpus Development 25 Years on: From Super-corpus to Cyber-corpus”, [w:] R. Facchinetti (red.), *Corpus Linguistics 25 Years on*, Amsterdam: Rodopi, 27–49.
- Rohde, A., Stefanowitsch, A., Kemmer, S. 2000. „Loanwords in a Usage-Based Model”, *Series B: Applied and Interdisciplinary Papers* 296, 1–14.
- Rothe, A. 2014. „On the Variation of Gender in Nominal Language Mixings”, [w:] E. Zenner, G. Kristiansen (red.), *New Perspectives on Lexical Borrowing: Onomasiological, Methodological and Phraseological Innovations*, Boston–Berlin: De Gruyter, 191–223.
- Sandfeld-Jensen, K. 1912. „Notes sur les calques linguistiques”, [w:] *Festschrift: Vilhelm Thomsen zur Vollendung des siebzigsten Lebensjahres am 25. Januar 1912*, Leipzig: Otto Harrassowitz, 166–173.

- Salverda de Grave, J.-J. 1906. *De Franse woorden in het Nederlands*, Amsterdam: Verhandelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen, Afdeling Letterkunde, Nieuwe Reeks.
- Sandøy, H. 2014. „Linguistic Globalization: Experiences from the Nordic Laboratory”, [w:] E. Zenner, G. Kristiansen (red.), *New Perspectives on Lexical Borrowing: Onomasiological, Methodological and Phraseological Innovations*, Boston–Berlin: De Gruyter, 225–249.
- Sapir, E. 1921. *Language. An Introduction to the Study of Speech*, New York: Harcourt, Brace and company.
- Soares da Silva, A. 2014. „Measuring and Comparing the Use and Success of Loanwords in Portugal and Brazil: A Corpus-based and Concept-based Sociolinguometrical Approach”, [w:] E. Zenner, G. Kristiansen (red.), *New Perspectives on Lexical Borrowing: Onomasiological, Methodological and Phraseological Innovations*, Boston–Berlin: De Gruyter, 101–141.
- Szczyrbak, M., Tereszkiwicz, A. (red.) 2020. *Languages in Contact and Contrast. A Festschrift for Professor Elżbieta Mańczak-Wohlfeld on the Occasion of Her 70th Birthday*, Kraków: Jagiellonian University Press.
- Szober, S. 1929. *Życie wyrazów. I. Powstawanie wyrazów (nowotwory swojskie i zapożyczenia)*, Kraków: Gebethner i Wolff.
- Thomason, S.G. 2001. *Language Contact. An Introduction*, Washington, D.C.: Georgetown University Press.
- Tognini-Bonelli, E. 2001. *Corpus Linguistics at Work*, Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins.
- Tyson, R. 1993. „English Loanwords in Korean: Patterns of Borrowing and Semantic Change”, *El Two Talk* 1 (1), 29–36.
- van Meurs, F., Hornikx, J., Bossenbroek, G. 2014. „English Loanwords and their Counterparts in Dutch Job Advertisements: An Experimental Study in Association Overlap”, [w:] E. Zenner, G. Kristiansen (red.), *New Perspectives on Lexical Borrowing: Onomasiological, Methodological and Phraseological Innovations*, Boston–Berlin: De Gruyter, 171–190.
- Velten, H. de Veltheyme 1930. „Studies in the Gothic Vocabulary with Especial Reference to Greek and Latin Models and Analogues”, *The Journal of English and Germanic Philology* XXIX (3), 332–351.
- von Miklosich, F. 1861. „Die slavischen Elemente in Rumanischen”, *Denkschriften der philosophisch-historische Classe* 20, 1–88.
- Wawrzyńczyk, J. 2008. „Z leksykografii chronologiczycznej”, *Semiosis Lexicographica* XLIX, 3–25.
- Weinreich, U. 1953. *Languages in Contact. Findings and Problems*, The Hague: Mouton.
- Wellander, E. 1917–1928. *Studien zum Bedeutungswandel im Deutschen*, I–III, Uppsala: Universitets Årsskrift.
- Whitney, W.D. 1881. „On Mixture in Language”, *Transactions of the American Philological Association* 12, 5–26.

- Winford, D. 2003. *An Introduction to Contact Linguistics*, Oxford: Blackwell Publishing.
- Winter-Froemel, E. 2008. „Unpleasant, Unnecessary, Unintelligible? Cognitive and Communicative Criteria for Evaluating Borrowings as Alternative Strategies”, [w:] R. Fischer, H. Pułaczewska (red.), *Anglicisms in Europe. Linguistic Diversity in a Global Context*, Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 16–41.
- Winter-Froemel, E. 2014. „Formal Variance and Semantic Changes in Borrowing: Integrating Semasiology and Onomasiology”, [w:] E. Zenner, G. Kristiansen (red.), *New Perspectives on Lexical Borrowing: Onomasiological, Methodological and Phraseological Innovations*, Boston–Berlin: De Gruyter, 65–100.
- Winter-Froemel, E., Onysko, A. 2012. „Proposing a Pragmatic Distinction for Lexical Anglicisms”, [w:] C. Furiassi, V. Pulcini, F. Rodríguez González (red.), *The Anglicization of European Lexis*, Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins, 43–64.
- Witalisz, A. 2015. *English Loan Translations in Polish: Word-Formation Patterns, Lexicalization, Idiomaticity and Institutionalization*, Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Witalisz, A. 2016. *Przewodnik po anglicyzmach w języku polskim*, Kraków: TMJP PAN.
- Witalisz, A. 2020a. „Abundance, Conflict and Insufficiency in Loan Terminology”, *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego* LXXVI, 165–179.
- Witalisz, A. 2020b. „Formal Variance in Polish Adjectival Anglicisms”, [w:] M. Szczyrbak, A. Tereszkievicz (red.), *Languages in Contact and Contrast. A Festschrift for Professor Elżbieta Mańczak-Wohlfeld on the Occasion of Her 70th Birthday*, Kraków: Jagiellonian University Press, 551–569.
- Witalisz, A. [w druku]. „Recyclable loans: idiosyncrasy, rule-governedness and gradience in contact-induced lexical creativity”.
- Zabawa, M. 2017. *English Semantic Loans, Loan Translations and Loan Renditions in Informal Polish of Computer Users*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Zenner, E., Kristiansen, G. (red.) 2014. *New Perspectives on Lexical Borrowing: Onomasiological, Methodological and Phraseological Innovations*, Boston–Berlin: De Gruyter.
- Zenner, E., Speelman, D., Geeraerts, D. 2012. „Cognitive Sociolinguistics Meets Loanword Research: Measuring Variation in the Success of Anglicisms in Dutch”, *Cognitive Linguistics* 23 (4), 749–792.
- Zenner, E., Speelman, D., Geeraerts, D. 2014. „Core Vocabulary, Borrowability and Entrenchment: A Usage-based Onomasiological Approach”, *Diachronica* 31 (1), 74–105.

Słowniki i korpusy

- EJO – *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, K. Polański (red.), Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 2003.
- FD – *Free Dictionary*, <https://www.thefreedictionary.com> (dostęp 10.03.2021).

iWeb – iWeb: The 14 Billion Word Web Corpus, <https://www.english-corpora.org/iweb/> (dostęp 10.03.2021).

NKJP – Narodowy Korpus Języka Polskiego, <http://nkjp.pl> (dostęp 8.03.2021).

Monco – Wyszukiwarka korpusowa Monco, <http://monco.frazeo.pl> (dostęp 8.03.2021).

DELiP – *The Dictionary of English Loanwords in Informal Polish*, M. Kowalczyk, M. Widawski (red.), Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, 2019.